

Vera Crienlen, Martijn de Koning, Umar Ryad en Gerard Wiegers (red.), *Geschiedenissen van de islam in Nederland en Vlaanderen* (Leuven: Leuven University Press, 2024, 284 pp., ISBN 9789462704121).

Voor een publicatie voortgekomen uit een Leuvense conferentie in 2018 is de bundel *Geschiedenissen van de islam in Nederland en Vlaanderen* een indrukwekkend chronologisch geheel geworden met een herkenbare rode draad: de bijdragen maken gezamenlijk duidelijk dat de verschillende benaderingen en beeldvormingen van de islam tijdsgebonden en sterk afhankelijk van hun context zijn.

De samenstellers Vera Crienlen, Martijn de Koning, Umar Ryad en Gerard Wiegers onderstrepen expliciet dat veel nog onbekend is over de geschiedenis van het individuele en collectieve islamitische leven in Nederland en Vlaanderen (29). Die wetenschappelijke voorzichtigheid blijkt tevens uit de formuleringen van de auteurs, die zich overmatig bedienen van termen als ‘wellicht’ en ‘naar alle waarschijnlijkheid’ (90). Deze terughoudendheid wijst enerzijds op openstaande vragen in het onderzoek en anderzijds op een besef van de hiaten in het beschikbare bronnenmateriaal.

De academische kennis over deze geschiedenissen in Nederland en Vlaanderen is grotendeels gevormd door historici verbonden aan instellingen met een traditionele focus op het nationale koloniale verleden, zoals de Universiteit Leiden. Veel onderzoek richtte zich daar op islambeleid in koloniale contexten of ontmoetingen met ‘andere beschavingen’. Karel Steenbrink en Pieter Sjoerd van Koningsveld, beiden overleden in 2021, waren hierin toonaangevend. Vooral Steenbrink focuste op Indonesië en de rol van de islam in de koloniale context. Aan de koloniale geschiedschrijving valt mede daarom bij de historiografische positionering van deze bundel niet te ontkomen.

Van Koningsveld publiceerde samen met zijn Leidse collega Wasif Shadid ook de standaardwerken over moslims en de islam in Nederland en Europa. Hun gezamenlijke studie *Islam in Nederland en België* uit 2008 geldt qua invalshoek als directe voorloper van deze bundel, te meer omdat ook deze in Leuven werd uitgegeven. In 1999 publiceerden Shadid en Van Koningsveld de bundel *Religie, cultuur en minderheden*, waarin ook aandacht was voor de zeventiende-eeuwse wisselwerkingen tussen beeldvorming van de islam en cultuurcontact in een bijdrage van Gerard Wiegers.

Andere bijdragen in het onderzoeksveld situeren de geschiedenissen van de islam binnen bredere politieke en diplomatieke contexten van statelijke actoren, bijvoorbeeld die van Nederlandse en Belgische betrekkingen met het Ottomaanse Rijk, Marokko en andere islamitische

landen. Naast deze werken en de studies die verschenen in koloniale context, is het onderzoek naar de migratiegeschiedenis van naoorlogse gastarbeiders in Nederland en Vlaanderen een belangrijke stimulans geweest voor het veld. In dit kader zijn de vele publicaties van Nadia Bouras, Martijn de Koning en Maurits Berger bijzonder relevant.

De geschiedenissen van de islam passen dus binnen meerdere tradities, van koloniale geschiedschrijving tot internationale betrekkingen en migratiegeschiedenis. Door de focus te verbreden met Vlaanderen omzeilt de bundel een nauwe Nederlandse of Nederlands-Indische kijk op de islam. De invloed van Shadid en Van Koningsveld, die voor dezelfde invalshoek kozen in 2008, is zichtbaar in de gekozen afbakening. Van Koningsvelds nalatenschap is ook tastbaar aanwezig in de bundel, waarvoor hij voor zijn overlijden het eerste hoofdstuk schreef.

Ook het tweede hoofdstuk in de bundel doet denken aan het eerdere werk van de Leidse wetenschappers. Wiegers verzorgt hier een inhoudelijke voortzetting van dezelfde thematiek die hij behandelde in de bundel uit 1999. Hoofdstukken acht, van Houssine Alloul en Henk de Smaele, en negen, van Talha Yildiz en George Muishout, over Ottomaanse beeldvorming in reisverslagen, sluiten aan bij de meer statelijke invalshoek.

Toch zou het te kort door de bocht zijn om de afzonderlijke bijdragen in deze bundel, of de bundel als geheel, binnen één of enkele van die onderzoeksrichtingen te positioneren. De kracht van *Geschiedenissen van de islam* ligt in het overzicht dat het biedt van de uiteenlopende benaderingen van de islam in de Lage Landen. De islam krijgt juist betekenis op het snijvlak van die benaderingen. Dat is dan ook de grote meerwaarde van deze bundel, die zichtbaar maakt hoe de geschiedenissen van al deze tradities in elkaar grijpen. De meervoudsvorm in de titel weerspiegelt dit treffend. De uitgave pretendeert namelijk geen doorlopende of definitieve geschiedenis te bieden van het collectieve islamitische leven in deze regio's. Het is eerder een selectie bijdragen van Vlaamse en Nederlandse auteurs over interpretaties en benaderingen, kortom aan de beeldvorming van de islam, door de eeuwen heen.

De bijdragen zijn niet thematisch, maar chronologisch ondergebracht in drie subcategorieën: de zestiende en zeventiende eeuw, de achttiende en negentiende eeuw, en de twintigste eeuw. De lezer krijgt een inkijk in de uiteenlopende benaderingen van de islam door Nederlanders en Vlamingen: deze zijn antithetisch, apologetisch, verlicht, vijandig, bewonderend, koloniaal, oriëntalistisch, gedreven door handel of zijn deel van religiepolemieken. De afzonderlijke bijdragen nemen niet één van die benaderingen voor hun rekening. Meerdere invalshoeken komen terug in meerdere bijdragen.

Naarmate de chronologische bundel de meer recente geschiedenis benadert, neemt de originaliteit van de onderwerpen en het gebruikte bronnenmateriaal echter af. Thema's zoals de hadj (hoofdstuk drie, elf en

twalf) en personen als de welbekende Nederlandse oriëntalist Christiaan Snouck Hurgronje zijn inmiddels uitvoerig bestudeerd. Hoewel ook een onderzoek dat qua bronmateriaal steunt op berichtgeving in kranten op dat vlak weinig vernieuwend is, biedt het dertiende hoofdstuk van Daya Buyle en Idesbald Goddeeris nieuw zicht op de beeldvorming van Egyptenaren en Palestijnen in Vlaamse media (251-265).

Vernieuwend is vooral de *global history*-benadering, die de interactie tussen verschillende wereldwijde contexten duidelijk naar voren brengt. De geschiedenissen van de islam worden ook belicht vanuit Palestina, migratie, de Tachtigjarige Oorlog, Zuid-Spanje, diplomatieke betrekkingen en veranderende Europese opvattingen over religie. Deze keuze benadrukt het Europese en mondiale karakter van de geschiedenissen van de islam in Nederland en Vlaanderen.

Een andere verdienste van de bundel is dat hij laat zien hoe ver de islamitische geschiedenissen teruggaan, goed geïllustreerd door de beschrijving van een Atjehse delegatie in Nederland in 1602 (9). Tegelijkertijd blijft het een gemis dat de bundel eindigt in 1955. Juist binnen het kader van een langere geschiedenis had een hoofdstuk over de periode na de jaren vijftig een historische lijn naar de hedendaagse context en de beeldvorming rondom moslimgemeenschappen vandaag kunnen versterken.

In het slothoofdstuk brengt Arnoud Vrolijk de centrale boodschap van de bundel, dat de beeldvorming over de islam sterk samenhangt met context en tijd, nogmaals overtuigend over aan de hand van de geschiedenis van de Arabistiek in Nederland. De bundel als geheel historiseert deze beeldvorming, en Vrolijk laat diezelfde ontwikkeling over vier eeuwen zien voor de Arabistiek en beschrijft exemplarisch hoe deze als (hulp)wetenschap wist te overleven door ‘permanente aanpassing aan veranderende omstandigheden’ (279).

De verzorgde vormgeving door Universitaire Pers Leuven en de rijke illustraties wekken de indruk dat het boek ook toegankelijk wil zijn voor een breder publiek. Toch maken de hoofdstukken duidelijk dat de bundel primair gericht is op een academisch lezerspubliek; zo kan het woord ‘filhellenisme’ vallen zonder verdere uitleg in de zin of een noot (165). Hoewel sommige thema’s voor experts bekend terrein zullen zijn, biedt het boek voldoende complexiteit en diepgang.

Maar wie verlangt naar eenduidige conclusies, vindt in deze bundel eerder een verzameling fascinerende feiten en bronnen, die veelbelovende aanknopingspunten biedt voor verder onderzoek. Zeven jaar na de conferentie in Leuven is de bundel mede daarom nog relevant voor iedere onderzoeker die geïnteresseerd is in de vele benaderingen van de islam in Nederland en Vlaanderen van de zestiende tot de twintigste eeuw.